

Věstoničtí lovci mamutů a dějiny biosférické rezervace Pálava

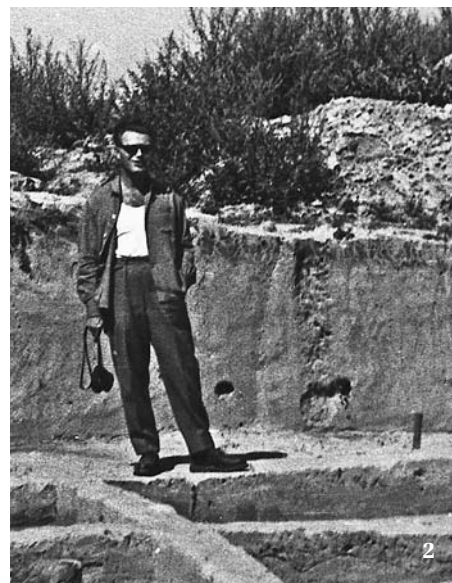
Výpravná a obsahově mimořádně bohatá monografie Jiřího Svobody o mladopaleolitických lovcích v prostoru Dolních Věstonic a Pavlova na severním úpatí Pálavy, nazvaná prostě Dolní Věstonice – Pavlov (Academia, Praha 2016) představuje vynikající završení téměř stoletých archeologických výzkumů, které si dobyly nejen významného postavení v naší i mezinárodní vědě, ale měly také nebyvalý ohlas u širší veřejnosti – kdo by neznal slavné lovce mamutů a věstonickou Venuši! Zde nechceme hodnotit archeologické aspekty těchto výzkumů, ale otevřít jejich méně známou stránku, totiž přínos k poznání vývoje naší přírody a krajiny, kdy naši prapředkové dosud žili v divočině. Nepřehlédněme, že znalost života těchto lidí patří i do dějin biosférické rezervace CHKO Pálava a představuje neocenitelný zdroj poznatků o nejmladší epoše geologické historie – kvartéru na našem území i v rámci střední Evropy.

Dřívější výzkumy prof. Karla Absolona za první republiky sice již Věstonice proslavily, ale podobně jako válečné bádání Assiena Bohmerse kladly důraz na vlastní archeologický inventář, zatímco přírodní rámec zůstal jaksi bokem, což patrně souviselo i se stagnací kvartérního výzkumu v meziválečné době. Nových poválečných výzkumů se ujal jako čerstvý absolvent brněnské univerzity Bohuslav Klíma (1925–2001), který Věstonicím věnoval většinu svého života a na rozdíl od svých předchůdců i patřičnou pozornost přírodnímu rámci pravěkých lidí. Poskytl mně a mému příteli Jiřímu Kuklovi všestrannou pomoc i milé prostředí na výzkumné základně v Dolních Věstonicích.

Vedle plošných archeologických výkopů B. Klíma s mimořádným osobním na-

sazením pečlivě očistil a zdokumentoval více než 15 m vysoký profil ve stěně dolnověstonické cihelny, k němuž se v krátké době podařilo nalézt téměř dokonalé analogie v cihelnách jak v bližším okolí Věstonic (Bulhary, Ždánice, Modřice), tak ve vzdálených vnitřních Čechách (Sedlec, Letky a Jenerálka u Prahy, Zeměchy u Kralup, Litoměřice). V téže době probíhaly obdobné výzkumy v sousedním Rakousku, které přinesly podobné poznatky, jak upozornil předčasně zesnulý František Prošek. Již r. 1961 na varšavském kongresu INQUA (International Union for Quaternary Research) jsme tak mohli vystoupit s ucelenou představou o vývoji posledního interglaciálu a glaciálu ve středoevropských sprašových sériích a spolu s rakouskou delegací navrhnout zřízení Sprašové komise INQUA. Roku 1962 vyšel podrobný rozbor dolnověstonického profilu jako standard pro Československo, který pak v 70. letech sehrál stěžejní úlohu v průkopnických pracích J. Kukly (1970, 1977) o korelaci sprašových sérií s hlubokomořskými sedimenty a který plně potvrdil nedávný výzkum francouzského týmu vedeného J. Antoinem v r. 2010, barevně zobrazeného ve Svobodově monografii. Je nasnadě, že Antoine o Kuklově korelaci uveřejněné před 40 lety ve Švédsku a Nizozemsku nevěděl, takže jde o cenné nezávislé potvrzení.

Bylo to období, kdy každý rok přinášel nové a nové poznatky. V Rakousku se pro souvrství fosilních půd používal termín Bodenkomplex – český půdní komplex (PK, pedokomplex), jenž lze stručně definovat jako „souvrství zákonitě stavby, tvořené převážně půdami a jejich deriváty“. U nás se začalo používat jako na první pohled vizuálně rozlišitelné označení skupin fosilních půd číslované římskými číslicemi

od mladších ke starším, jak výstižně konstatuje i J. Svoboda: „Obecný model sledu charakteristických půdních komplexů (PK), odpovídající interstadiálům posledního glaciálu (PK I, PK II) a nejmladším interglaciálům (PK III, PK IV, PK V), předložený V. Ložkem a J. Kuklou na počátku 60. let, se tak stal dávno před příchodem moderních instrumentálních metod spolehlivým souřadným schématem stratigrafické korelace a paleoklimatických interpretací nejmladší geologické minulosti,“ přičemž výchozím bodem těchto interpretací a klíčovou lokalitou klimatostratigrafie byl právě profil dolnověstonické cihelny.

Vedle sledování archeologických prací jsme věnovali značnou pozornost širšímu krajinnému kontextu – v podstatě většině území dnešní biosférické rezervace. Na rozdíl od geologického mapování, které zde probíhalo v pozdějších letech, šlo o výzkum cílený na paleontologické lokality, které by mohly nabídnout významné paleoenvironmentální doklady, zejména o zalesnění, vlhkostních a teplotních poměrech.

Již na počátku výzkumů v 50. letech byla v hřebenové oblasti Turoldu u Mikulova nalezena bohatá interglaciální malakofauna s řadou jižních druhů, spolu s pečičkami (semeny z plodů – peckovic) submediteránní dřeviny břestovce (*Celtis*). Její složení jednoznačně indikuje svěží až vlhký listnatý les, jaký si v současnosti na xerothermních hřebenech Pálavy stěží dovedeme představit. Obdobnou výpověď poskytl i později zjištěný druhově velmi bohatý interglaciál v pískovně pod Pavlovem. Oba nálezy dodnes patří mezi nejvýznamnější doklady vysoké vlhkosti středoevropských interglaciálů v době jejich vrcholení. Odlišný obraz ukázal jen interglaciál objevený zoologem Ivanem Horáčkem na okraji silnice do Pavlova za stěnou profilu věstonické cihelny, který nepochybně spadá do rámce PK IV (předposlední interglaciál) a vyznačuje se pouze chudou

1 Souvrství svahovin a půd odkryté v břehové nátrži Dyje obráží svým vývojem a fosilní faunou holocenní historii Pálavy.

2 Márton Pécsi, ředitel Geografického ústavu Maďarské akademie věd, obdivuje Klímův archeologický výkop v Pavlově.

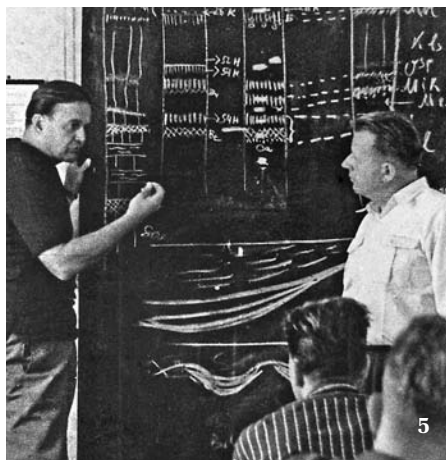

helixovou faunou s vlahovkou karpatskou (*Monachoides vicinus*), opět pohromadě s pecičkami břestovce, což se opakuje i na jeho jiných lokalitách (Letky, Kutná Hora). Příčina, proč právě tento interglaciál je na rozdíl od ostatních suchý, není zatím blíže vysvětlena. Nicméně jde o významný přímý doplněk klasického profilu v sousední cihelně, který mezitím získal název Kalendář věků a požívá ochrany jako národní přírodní památka.

Během velkého odklizení při těžbě zemin pro hráze nádrží na Dyji byly v polohách Nad cihelnou odkryty i sesuvy doslova prohnětené vrstvy zvětralín slinitých terciérních hornin se sutí jurských vápenců a černými fosilními půdami rázu pelických rendzin, které obsahovaly malakofaunu z počátku středního pleistocénu s vůdčím druhem *Campylaea čepeki* a rovněž pecičkami břestovce. Obecně lze říci, že i tato fauna nasvědčuje existenci svěžího lesa.

Významným produktem posledního glaciálu jsou rytmicky vrstvené mrazové drtě z vápencových úlomků (grèzes litées, obr. 4) vystupující v drobné štěrkovně v pavlovských vinicích pod silnicí do Klentnice. V r. 1967 v nich byla zjištěna malakofauna soustředěná v 9 hlinitějších horizontech, čítající 34 druhů, což je v glaciálu nebyvale vysoký počet. Mezi nimi zcela převládají prvky otevřené krajiny jako stepní druhy suchorypka rýhovaná (*Helicopsis striata*) a trojzubka stepní (*Chondrula tridens*), dále obyvatelé xerotermních stepí krasových území dodnes hojně žijící na vápencích Pálavy – žitovka obilná (*Granaria frumentum*), zrnovka žebernatá (*Pupilla sterrii*) a z. třízubá (*P. triplicata*) a ve vrstvě 9 dokonce submediteránní drobnička jižní (*Truncatellina claustralis*). Na bázi profilu pak také epilittické druhy holých vápencových skal (Živa 1999, 3: 126–127) ovsenka žebernatá (*Chondrina clienta*) a kuželovka skalní (*Pyramidula pusilla*), jež patří ve středoevropském pleistocénu k největším vzácnostem.

Naproti tomu ve dvou polohách profilu (20, 18, 16 a 6,5) se objevuje ve významném počtu vůdčí pleniglaciální prvek – údolníček *Vallonia tenuilabris*. Ve středoevropských poměrech jde zatím o zcela jedinečné společenstvo, jehož nálezy silně podporuje názor, který zastává Albert Lincoln Washburn ve své monografii *Periglacial processes and environments* (1973), že

grèzes litées nemusejí indikovat periglaciální prostředí. Nález dále naznačuje, že na Pálavě mohly glaciál přežít i některé teplomilné druhy. Z vrstvy 18 pochází radiokarbonové datum 45 623 až 43 923 BC cal, což odpovídá počátku hlubokomořského stadia MIS 3 a podporuje domněnky, že během posledního glaciálu existovaly i některé nečekaně teplé výkyvy. Zatím zde máme jediný nález svého druhu, jehož bližší zhodnocení je otázkou budoucích výzkumů.

Do glaciálních poměrů ve skalnaté vrcholové oblasti Pálavy – tedy do pásma nad sprašovou stepí, poskytují vlned výkopy pod stěnami Martinky a v převisu Tří panen pod Děvičkami, jejichž malakofauna nasvědčuje poměrům srovnatelným s dnešním subalpínským stupněm vápencových Karpat, a naznačují možnost výskytu odolných dřevin, zvláště modřinu (*Larix*). Pozornost zasluží výskyt alpského endemitu skalnice achátové (*Chilostoma achates*).

Dějiny Pálavy v nejmladší době – holocénu (posledních 12 tisíciletí) osvětlují výkopy v Soutěsce, kde se pod mírně převislou stěnou podařilo zachytit průběh celého holocénu včetně vyznění glaciálu (obr. 3). Nečekaný byl objev polohy nečistého pěnitce (sintru vznikajícího na provlhlých vápencových stěnách), dokládající, že na počátku klimatického optima holocénu i zde dočasně panovalo velmi vlhké podnebí, které mělo za následek rychlý nástup svěžího lesa s charakteristickou malakofaunou. Toto období však brzy vystřídalo vysušení těsně před příchodem neolitických rolníků a od té doby si Pálava již po-

3 Stěna Soutěsky, pod kterou se v nejvlhčím období holocénu tvořil pěnitce.

4 Rytmicky vrstvené drtě jurských vápenců (grèzes litées) v odkryvu v pavlovských vinicích poskytly překvapivě bohatou, nečekaně teplomilnou malakofaunu, která neodpovídá periglaciálním poměrům, přestože se tvořily zhruba v polovině posledního glaciálu.

5 Předseda Sprašové komise INQUA (International Union for Quaternary Research) Julius Fink vysvětluje Karlu Žeberovi stavbu půdních komplexů v dolnověstonické cihelně (první polovina 60. let). Snímky V. Ložka

držela převážně xerotermní ráz. K tomu nepochybně přispělo pravěké osídlení doložené přítomností hradišť na pálavských vrcholech, na něž později navázalo vybudování středověkých hradů.

Z předchozího přehledu je zřejmé, že od doby lovců mamutů až do současnosti máme z Pálavy tolik poznatků o vývoji její přírody včetně vlivu lidského osídlení jako v žádné jiné biosférické rezervaci na našem území. Výsledky jednotlivých výzkumů, ať již šlo o soustavné zpracování paleolitických stanic, nebo o cílené výzkumy těch kvartérních lokalit, které slibovaly poskytnout doklady významných přírodních událostí (eventů), ukázaly, že právě Pálava nabízí cenná svědectví o změnách podnebí i bioty, jejichž význam daleko přesahuje její rozsah. Týká se to i některých nálezů ze starších dob, což platí především pro poměry v interglaciálech. Dosavadní zkušenosti nasvědčují, že budoucí výzkum této CHKO může přinést další překvapení – zejména co se týče průběhu ledových dob a případné existence refugij teplomilné bioty.

Současný stav pálavské přírody řadí tuto oblast mezi nejcennější chráněná území českých zemí, z určitých hledisek i širšího středoevropského prostoru. Přitom je podstatné, že zde odedávna působil člověk, často v značné koncentraci, přičemž přírodu spíše obohatil, než narušil a ochudil. Pálava, přinejmenším od neolitické revoluce a patrně ještě od starších dob dávno není divočinou, nýbrž kusem bohaté krajiny stvořené zároveň přírodou i člověkem, jejíž ochraně musíme v dnešních převratných časech věnovat mimořádnou pozornost!